

YOSHLARDA AXBOROT-PSIXOLOGIK XAVFSIZLIKNI TA'MINLASH MASALASI
DAVLAT SIYOSATI DARAJASIDA

Fayziyeva Gulzoda Ulugbekovna,

O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti
Magistratura bosqichi "Psixologiya" yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy axborot tahdidlari sharoitida Jamiyat va davlatning axborot borasidagi xavfsizligiga qanday yo'llar bilan erishilishi borasidagi yondashuvlar ko'rib chiqiladi.
Kalit so'zlar: axborot-psixologik xavfsizlik, axborot-psixologik tahdidlar, manipulyatsiya texnikasi, jamiyat va davlatning axborot borasidagi xavfsizligi, kiberxavfsizlik.

Davlatimiz rahbarining xar gal yoshlar bilan uchrashuvida, yoshlarni ma'naviy va ma'rifiy, yuksalishiga shart-sharoitlar yaratilayotgani va bularning barchasi avvalo yoshlarning xech kimdan kam bo'lmasligi, rivojlangan davlat yoshlari bilan har soxada raqobatlasha oladigan kadrlar bo'lishi uchun yaratilayotgan sharoitlar ekanligi, qollab-quvvatlayotganliklari biz yoshlarni ilm-fanni so'ngi yutuqlariga erishimizga chinakamiga turtki bo'ladi. 2020-yil 25-dekabrda yoshlar bilan uchrashuvda, Prezident Toshkent shahrida zamonaviy muhtasham kutubxona barpo etish taklifini bildirdi.

– Bu ma'rifat saroyi ilm-fanning so'nggi yutuqlari asosida jihozlanadi. Bu dargohda yurtimiz va jahondagi eng nodir, noyob va bebaho asarlar jamlanadi. U buyuk ajdodlarimizning boy merosi va nomlarini butun dunyoga tarannum etadigan, barcha yurtdoshlarimiz, birinchi navbatda, siz, qadrli farzandlarimiz uchun chinakam ziyo maskaniga, g'urur va iftixorimiz ramziga aylanadi, deb ishonaman[1], deya biz yoshlarni ilm ziyosi ila turli xil yot g'oyalar, axborot oqimi bilan kirib kelayotgan kibberxujumlar, dezinformatsiyalar, manipulyatsiyali xarakatlardan, ma'rifat va bilim ila o'zimizda axborot-psixologik xavfsizlikni ta'minlashimiz uchun yaratiladigan ziyo maskani xaqidagi bildirilgan fikrlar edi desak mubolag'a bo'lmaydi.

Kompyuter texnologiyalari va internetning rivojlanishi yangi jarayonni – davlatlar o'rtasidagi chegaralarni yo'q qiladigan globallashuv jarayonini keltirib chiqardi. Bu, bir tomondan, ko'plab intellektual manbalarga kirishni ta'minlash orqali ijobiy ta'sir ko'rsatadi, boshqa tomondan, bir qator muammolarni, xususan, suverenitetning pasayishi, axborot sifatining pasayishi, uni tuzishning murakkabligi, shuningdek psixologik hodisalarning paydo bo'lishi kabilarni keltirib chiqaradi[2].

Globalashuv jarayonlarining oqibatlaridan biri barcha mamlakatlar va qit'alar uchun yagona bo'lgan kiber makonning paydo bo'lishi edi. Uning asosiy xususiyati o'zaro bog'liqlikdir. Kiber makon-bu inson tomonidan yaratilgan va texnologik evolyutsiya va modernizatsiya uchun barqaror tendentsiyaga ega bo'lgan qurilgan muhit. U butunlay boshqa o'yinchilar – ham davlatlar, ham nodavlat o'yinchilar tomonidan o'sishda va shakllanishda davom etmoqda. Shu bilan birga, kiber makonda xalqaro miqyosda kelishilgan suverenitet tushunchasi mavjud emas.

Ko'rib chiqilayotgan muammolar bo'yicha ko'plab ishlarda suverenitet AQShning internetni boshqarishdagi yetakchi rolga yoki yirik IT-korporatsiyalarning, xususan, "katta beshlik" ning kuchiga alternativa sifatida tushuniladi: Google, Amazon, Facebook, Apple va Microsoft. Masalan, Xitoy va Rossiya ushbu kontseptsiyadan milliy imidjni mustahkamlash va internetni boshqarish sohasida o'z pozitsiyasini ilgari surish vositasi sifatida foydalanadilar [3].

Ushbu holat shuni ko'rsatadiki, davlatlar va boshqa chet el sub'ektlari o'zlarining milliy manfaatlarini ilgari surish uchun ularni amalga oshirganda, davlatlararo harbiy-iqtisodiy raqobat vositasi sifatida tobora ko'proq foydalanilayotgan kiber operatsiyalar orqali o'z ta'sirini doimiy ravishda namoyish etishga intilishadi. Kiber operatsiyalar asosan moliyaviy manfaatlar uchun amalga oshiriladi va o'zlarining siyosiy, ijtimoiy yoki mafkuraviy motivlari bo'yicha bunday operatsiyalarni amalga oshiradigan va shu bilan o'z maqsadlarini ilgari suradigan uyushgan jinoiy guruhlar, xakerlik jamoalari ham chetda qolmaydi [4, p.102].

INTERNET FOYDALANUVCHILARI SONI (2005-2024)

(Foydalanuvchilar soni, butun dunyo, milliardlarda)

Manba: Datareportal

Kompyuter tizimlari va internetning inson hayotining barcha sohalariga to'liq kirib borishi yangi bosqichga – raqamli asrga o'tishga olib keldi. Endi ma'lumot birinchi o'ringa chiqmaydi, balki uni qayta ishlash, saqlash va tarqatishning raqamli usuli, bunda ma'lumotlarni uzatish va idrok etish IT va raqamli texnologiyalar asosida amalga oshiriladi.

Bugungi kunda internetdan 5,44 milliard kishi yoki dunyo aholisining 67 foizi foydalanadi. Dunyoda 5,17 milliard kishi ijtimoiy tarmoqlardan foydalanadi va bu dunyo aholisining 63,7 foizini tashkil qiladi. Internet foydalanuvchilari ijtimoiy tarmoqlarda kuniga o'rtacha 2 soat 20 daqiqa vaqt sarflashadi. Foydalanuvchilarning 91 foizi mobil qurilmalardan ijtimoiy tarmoqlarga kirishni afzal ko'rishadi.

Raqamli muhit doimiy ravishda yangi tushunchalar va atamalarni keltirib chiqaradi, bizning ko'z o'ngimizda yangi raqamli (digital) til paydo bo'ldi. Sun'iy intellekt (SI), katta ma'lumotlar, mashinani o'rganish, blokcheyn, neyron tarmoqlar va kvant texnologiyalari, bulutli yechimlar, ko'p raqamli mahsulotlar, virtual valyuta va boshqa atamalar bizning ongimizda mustahkam o'rnashgan.

Agar ilgari kibermakon statsionar kompyuterlar va internetga ulangan sanoat tizimlarini o'z ichiga olgan bo'lsa, keyinroq uyali telefonlar va smartfonlar paydo bo'ldi, ulanish imkoniyati ularni global kibermakonning bir qismiga aylantirdi. Bundan tashqari, maishiy texnika ham kiber makon manzarasini shakllantira boshlagan bir paytda, endi "narsalar interneti" degan fenomen shakllanmoqda. Kelajakda, bashorat qilinishicha, barcha shahar jarayonlari, ularni optimallashtirish maqsadida intellektual boshqariladigan "aqli shaharlar" ni yaratish rejalashtirilmoqda. Kiber makonning yuqori sifatli evolyutsiyasiga kelsak, kvant texnologiyalari va hisoblashlarning paydo bo'lishi, ma'lumotlarni uzatish texnologiyalarini doimiy ravishda modernizatsiya qilish, Internet protokollarini takomillashtirish va boshqalar katta rol o'ynaydi. Ushbu yangiliklarning barchasi kiber makonning doimiy takomillashuviga yordam beradi, mamlakatlar va xalqlarning o'zaro bog'liqligini kuchaytiradi, ma'lumotni dunyodagi eng qulay manbaga aylantiradi.

2024 YILDA MOBIL QURILMALAR (Mobile) VA STATSIONAR KOMPYUTERLARDA (Desktop¹)

¹ Desktop - ofisda va uyda ishlash uchun mo'ljallangan statsionar, shaxsiy kompyuter.

INTERNET-TRAFIKNI TARQATISH XARITASI

3-

rasm

Manba: Exploding Topics

Eng katta xavf shundaki, butun dunyoni qamrab olgan keng aloqa tarmog'i axborot tizimlariga dezinformatsiya, psixologik manipulyatsiya va kiberhujumlarning tarqalishi uchun ideal sharoitlarni yaratdi. Ijtimoiy tarmoqlar nafaqat aloqa uchun, balki soxta yangiliklar va mish-mishlarni tarqatish, jamoatongini boshqarish uchun platformaga aylandi. Shunday qilib, axborot va psixologik xavfsizlik masalalari mahalliy muammolar chegarasidan chiqdi va zamonaviy jamiyat hayotining barcha jabhalariga ta'sir ko'rsatadigan global darajaga ega bo'ldi.

Mamlakatning kelajagi ko'p jihatdan muvaffaqiyatli hal qilinishiga bog'liq bo'lgan ushbu muammoning muhimligini anglab, 2002 yilda O'zbekiston Respublikasining "axborot erkinligi tamoyillari va kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni qabul qilingan edi. Unda axborot sohasini tartibga solish, shuningdek, ayrim fuqarolar, jamiyat va umuman davlatning axborot xavfsizligini ta'minlash masalalari bilan bog'liq asosiy tushunchalar aniq belgilangan.

axborot — manbalari va taqdim etilish shaklidan qat'i nazar shaxslar, predmetlar, faktlar, voqealar, hodisalar va jarayonlar to'g'risidagi ma'lumotlar;

axborot sohasi — subyektlarning axborotni yaratish, qayta ishlash va undan foydalanish bilan bog'liq faoliyati sohasi;

ommaviy axborot — cheklanmagan doiradagi shaxslar uchun mo'ljallangan hujjatlashtirilgan axborot, bosma, audio, audiovizual hamda boshqa xabarlar va materiallar;

axborot borasidagi xavfsizlik — axborot sohasida shaxs, jamiyat va davlat manfaatlarining himoyalanganlik holati.

Shaxsning axborot borasidagi xavfsizligi uning axborotdan erkin foydalanishi zarur sharoitlari va kafolatlarini yaratish, shaxsiy hayotiga taalluqli sirlarini saqlash, axborot vositasida qonunga xilof ravishda ruhiy ta'sir ko'rsatilishidan himoya qilish yo'li bilan ta'minlanadi.

Jamiyatning axborot borasidagi xavfsizligiga quyidagi yo'llar bilan erishiladi:

demokratik fuqarolik jamiyati asoslari rivojlantirilishini, ommaviy axborot erkinligini ta'minlash; qonunga xilof ravishda ijtimoiy ongga axborot vositasida ruhiy ta'sir ko'rsatishga, uni chalg'itishga yo'l qo'ymaslik;

jamiyatning ma'naviy, madaniy va tarixiy boyligini, mamlakatning ilmiy va ilmiy-texnikaviy salohiyatini asrash hamda rivojlantirish;

milliy o'zlikni anglashni izdan chiqarishga, jamiyatni tarixiy va milliy an'analar hamda urf-odatlardan uzoqlashtirishga, ijtimoiy-siyosiy vaziyatni beqarorlashtirishga, millatlararo va konfessiyalararo totuvlikni buzishga qaratilgan axborot ekspansiyasiga qarshi harakat tizimini barpo etish.

Davlatning axborot borasidagi xavfsizligi quyidagi yo'llar bilan ta'minlanadi:

axborot sohasidagi xavfsizlikka tahdidlarga qarshi harakatlar yuzasidan iqtisodiy, siyosiy, tashkiliy va boshqa tuzdagi chora-tadbirlarni amalga oshirish;
davlat sirlarini saqlash va davlat axborot resurslarini ulardan ruxsatsiz tarzda foydalanilishidan muhofaza qilish;

O'zbekiston Respublikasining jahon axborot makoniga va zamonaviy telekommunikatsiyalar tizimlariga integratsiyalashuvi;

O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy tuzumini zo'rlik bilan o'zgartirishga, hududiy yaxlitligini, suverenitetini buzishga, hokimiyatni bosib olishga yoki qonuniy ravishda saylab qo'yilgan yoxud tayinlangan hokimiyat vakillarini hokimiyatdan chetlatishga va davlat tuzumiga qarshi boshqacha tajovuz qilishga ochiqdan-ochiq da'vat etishni o'z ichiga olgan axborot tarqatilishidan himoya qilish;

urushni va zo'ravonlikni, shafqatsizlikni targ'ib qilishni, ijtimoiy, milliy, irqiy va diniy adovat uyg'otishga qaratilgan terrorizm va diniy ekstremizm g'oyalarini yoyishni o'z ichiga olgan axborot tarqatilishiga qarshi harakatlar qilish [5].

Ushbu qonun matnida har bir shaxsni ham, umuman ijtimoiy ongini ham noqonuniy axborot-psixologik ta'sir va manipulyatsiyadan himoya qilish zarurligi to'g'risida to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatma mavjud.

Axborot-psixologik xavfsizlikni shaxsni himoya qilish holati sifatida tushunish, odamlarning turli xil ijtimoiy guruhlari va insonning psixologik xususiyatlarini, uning xatti-harakatlarini modifikatsiyalash va tanlash erkinligini cheklash istagi va irodasiga qarshi ta'sirlarga qarshi birlashmalari, zamonaviy jamiyatdagi psixologik jarayonlar va hodisalar, aloqa, muloqot, axborot o'zaro ta'siri, shuningdek boshqa bir qator ijtimoiy aloqalarning rolini qayta ko'rib chiqish zarurligiga olib keldi.- [6].

Xulosa qilib aytganda, odamlarni manipulyatsiya qilish, axborot-psixologik ta'sirning turli vositalari va texnologiyalaridan foydalanish kundalik hayotda, iqtisodiy raqobatda va siyosiy kurashda odatiy holga aylandi. Shunday qilib, shaxsning axborot va psixologik xavfsizligiga tahdidlarni, ularning harakat mexanizmlarini va psixologik himoya imkoniyatlarini tushunish nafaqat nazariy muammoga, balki ijtimoiy amaliyot va insonning kundalik hayotidagi shoshilinch ehtiyojga aylanadi. Jamiyatdagi ijtimoiy xatti-harakatlarini amalga oshirish uchun odam doimiy ravishda ma'lumot oqimiga muhtoj. Tashqi dunyo bilan doimiy axborot aloqasi, u faol ijtimoiy sub'ekt sifatida ishlaydigan ijtimoiy muhit normal hayotning eng muhim shartlaridan biridir. Ammo axborot aloqasining uzilishi ruhiy kasalliklarga qadar turli xil aqliy anomaliyalarni keltirib chiqarishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. <https://yuz.uz/uz/news/shavkat-mirziyoev-yoshlar-kelajagi-bilan-bogliq-har-qanday-vazifa-birlamchi-ahamiyatga-ega>
2. Лисенкова А.А. Вызовы и возможности цифровой эпохи: социокультурный аспект // Российский гуманитарный журнал. – 2018. – № 3. – С. 218.
3. Кутюр С., Тоупин С. (2020) Что означает понятие «суверенитет» в цифровом мире? // Вестник международных организаций. Т. 15. № 4. (перевод на русский язык). DOI: 10.17323/1996-7845-2020-04- 03.
4. Себекин С. Постоянная вовлечённость в киберпространстве. Новая стратегия США и её соотношение с концепцией киберсдерживания. Международные процессы, Том 18, № 3 (62), сс. 96–125
DOI 10.17994/IT.2020.18.3.62.3
5. “Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to'g'risida” O'zbekiston Respublikasining qonuni. 2002-yil 12-dekabr, 439-II-son
6. Грачев, Г. В. Личность и общество : информационно-психологическая безопасность и психологическая защита / Г. В. Грачев. - Москва : ПЕР СЭ, 2003. - 304 с. - ISBN 5-9292-0101-3. - Текст : электронный // URL : <https://www.rosmedlib.ru/book/ISBN5929201013.html>
Дата обращения: 18.10.2024. - Режим доступа : по подписке.